

ומה מאד צר לנו על אלה התועים מדרך הבינה, חדלי לב, שדמיונם כוזב להם כי אפשר לבנות ולהחיות את ארצנו הקדושה גם בלי מורשת האבות אברהם יצחק ויעקב, אטימי ליבא וסתימי עיינין המה, שכן כל דגלה של הארץ היא רק בזה שהיא נתנה לנו לנחלה לרשתה, ירושה שאין לה הפסק, וזה כל תהלתה ותפארתה, ורק ע"י המשכת בחינת נחלה זוכים אל המנוחה, מנוחת חי העולמים.

וכמו ששבת היא בחינת מנוחה, 'באה שבת באה מנוחה' (בראשית ב ברש"י), כן בארץ מתגלה בחינת המנוחה, אם יבאון אל מנוחתי (תהלים צה). ויסוד בחינת המנוחה מתגלה בזמן שרוח הטומאה מתבטלת לגמרי מן הארץ ואין צורך בשום מלחמה עם הרע, כי הכל טוב ומנוחה לחיי העולמים, וזה מתגלה בשבת שהוא מעין עולם הבא, וכן גם בארץ ישראל ששם אפשר לבטל לגמרי את היצר-הרע, כמו שאמרו חז"ל שיהושע נענש על שלא ביטל יצרא דע"ז, כיון דהוה ליה זכותא דארץ ישראל (ע' ערכין לב), ומפני זה נקראת ארץ ישראל בחינת מנוחה, ששם פטורים מן היצר הרע (מי מרום להגרי"מ חרלפ זצ"ל, מעיני הישועה ח"ג כח).

*

'... תלך ותעלה עוד כש'ש שעות ותמצא שכם בין שני ההרים, הר גריזים והר עיבל, והוא לפי דעתי הכפר שקורין לו באלטא, לא העיר המערבית לה כתחום שבת ושמה נבלוס. ואשר הכריחנו לומר זה, שכיון שיוסף הצדיק שהוא לצפון באלטא כחמשים אמה והוא בשדה אשר קנה יעקב, וכמו שהתבאר סוף ספר יהושע, והוא על פני שכם – ונבלוס רחוק ממנו. ואל זה השדה שבו יוסף ע"ה, מיום שעמדתי על חקירת ארץ ישראל, מנעתי רגלי מלהכנס שם, ומרובעו גדור באבנים. וזה מפני הקדושה, שהרי היה שם מזבח...'. (מתוך כפתור ופרח יא). בשו"ת שבט הלי (ח"ו קפח) כתב שאין לזה שורש בהלכה, שודאי קדושת המזבחות אינה לדורות, ורק בקדושת המקדש וירושלים נחלקו אם קדשה לעתיד לבוא. אלא שבעל כפתור ופרח לרוב צדקתו חשש לזה.

דף קיג

הערות; באורי אגדה; רמזים

'אין מנחה בבמה וכיהון ובגדי שרת וכלי שרת... אבל הזמן הנותר והטמא שוין בזה ובזה' – בכלל זר הכשר להקריב בבמה, אשה ועבד (עפ"י תורת כהנים אחרי ט). ובירושלמי מובאת דעה שאין אשה כשרה להקריב, שנאמר **איש כל הישר בעיניו** (וע"ש בקה"ע ופ"מ). וכן יושב כשר בבמת יחיד, ותנא ושייר. וכן אונן – נסתפקו בגמרא אם כשר בבמה (ע' לעיל טו ובתוס' שם).

הטמא ובעל מום אסור לשרת בבמה – כן מתבאר מן הסוגיא שם. ואולם יש שכתבו שאין הדבר מוסכם (ע' במצויין שם).

במשך חכמה (תצוה כט, לד) צידד לומר שמה ששנינו הנותר שוה בזה ובזה – דוקא לענין פסול נותר, אבל האיסור להותיר לא נאמר בבמה. ואולם בסוף דבריו נ' שנקט לעיקר שגם האיסור שייך בבמה.

ע"ע בספר גליוני הש"ס לר"י ענגיל, סנהדרין נא: אודות גדר זר בבמה.

‘שחטה שלא כנגד הפתח... ריש לקיש אמר כשרה’ – לא בכל מקום מכשיר ריש לקיש, אלא במקום הבדוק מטומאה בלבד, וכדלעיל (פשוט).

‘אמר לו רבי יוחנן והלא כל א"י בדוקה היא. במאי קמיפלגי, מר סבר ירד מבול לא"י ומר סבר לא ירד’ – אף על פי שרבי יוחנן עצמו אמר (בסנהדרין קח.) שלשה נשתיירו מהם, בלועה דגדר וחמי טבריא וכו' ממעינות המבול, היינו בקיעת המעינות מלמטה בלבד, אבל מבול מן השמים לא ירד כדכתיב לא גשמה ביום זעם. ויש לזה סמך מדברי התוס' כאן (עפ"י הגהות הגר"מ מאוזו שליט"א על ספר כסא רחמים סנהדרין שם. ואף כי פשטות הסוגיא מורה שלא היה שם מבול אלא מהבלא מתו ולא טבעו בטיט והבאים אחריהם קברום – יש לומר שמעינות מועטים היו שם בלבד, ולא הטבעו משטפם).

– אחד הטעמים שנאמרו בראשונים על גזרת טומאת ארץ העמים שגזרו על המאהיל על עפרה – משום מתי המבול הקבורים בה (עתוס' נויר נד: ד"ה ארץ).

זמביאין שוורים ועל גביהן דלתות ותינוקות יושבין עליהן' – דוקא דלתות, אבל נסרים בעלמא אינם חוצצים בפני הטומאה הואיל ומיחדים אותם לשיבת התינוקות הריהם טמאים מדרס, וכל המטמא מדרס מטמא טמא מת. אבל דלתות אינן מטמאות משום מדרס ולא שום טומאה (עפ"י ריטב"א סוכה כא ועוד).

‘פעם אחת מצאו עצמות בלשכת דיר העצים... עמד ר' יהושע על רגליו ואמר...’ – לכאורה נראה שאינו רבי יהושע שנשנה שבמשנה בסתם – שהרי היה תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי, וריב"ז לא לימד לתלמידיו אלא בארבעים שנותיו האחרונות שנמשכו אחר החורבן (ע' ר"ה לא:). ואם כן לא יתכן שרבי יהושע תלמידו היה בעל הוראה בזמן הבית (עפ"י ריעב"ץ).

(ע"ב) ‘לא נגזרה גזרה על דגים שבים’ – שהם לא קלקלו, וכדכתיב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (מפרשים). וצריך לומר שלא היו רותחין אלא ביבשת אבל לא בימים, ולכך לא מתו הדגים (מהרש"א).

‘דימא היכא קם? אמר ר' ינאי: גוריות הכניסו בתיבה. והאמר רבה בר בר חנה, לדידי חזי לי אוריאלא דרימא בת יומא והוי כהר תבור...’ – ‘נראה לי בס"ד, כל הנך קושיות דמקשי מן מאמר הנזכר הוא כפלפולא בעלמא משום יגדיל תורה ויאדיר אך קושיא ממש ליכא, יען דידוע הוא דמאמרי רבה בר בר חנה אינם כפשוטם, ולא ראה ממש מראות אלו, אלא הגאונים ז"ל פירשו שראה כל זה במראה החלום שיש בו רמז על ענינים נסתרים או דברי מוסר (ע"ע במובא ביוסף דעת ב"ב עג). ויש מפרשים שהוא תקן ויסד דברים אלו בדרך משל וחידה על דברים עמוקים ולא הוה הכי ממש. ואם כן מאי קושיא מהאי – אלא משום יגדיל תורה שקיל וטרי בזה, כדי לחדש ולהוליד סברות להחכים התלמידים. ועל זה וכיוצא שואלין את האדם ביום הדין ‘פלפלת בחכמה’ (בן יהוידע, לרבי יוסף חיים זצ"ל). וע' בחדושי אגדות מהר"ל כעין הדברים. וכן כתב שם על שיעור קומת עוג ופליטתו מדור המבול, שהוא ענין שכלי ודברי חכמה עליונה מאד’.

זעוד, עוג מלך הבשן היכא קאי... –
וישאר אך נח בגימטריא: עוג (בעל הטורים נח ז, כג).

כאילו אוכל מבשר אבותיו' – ב'חק נתן' מחק זאת (עפ"י כת"י) מן הספרים, שהרי מתי המבול אינם אבות, שאין להם תולדות. ואולם רש"י בשבת (ק"ג): פרש 'בשר אבותיו' – שמתו שם בגולה. ולכך פרש כן, שאין שייך לפרש על דור המבול (מהרש"א שם).

'תלתא דרי לא משכי' – ענין שלשה דורות מבואר על פי מה שאמרו (בשבת קנא): רבי אלעזר הקפר אומר: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו, שאם הוא לא בא – בנו בא, ואם בנו לא בא – בן בנו בא... גלגל הוא שחוזר לעולם. [ופרש מהרש"א: גלגל המזלות החוזר ובא, ומזוני במזל תליא, ועל ידי הרביית רחמים אפשר לשנות המזל]. הרי שלפי סדר העולם לולא בקשת רחמים, עלול דור שלישי לבוא לידי עניות.

וכן זכות הצדקה מועילה שלא יבואו בניו לידי עניות, כמאמר ר' אלעזר הקפר במקום אחר (דף ארץ זוטא ט). הרי שבניו בבל שאינן מרחמים על הבריות (כמו שפרש"י עפ"י ביצה לב), תלויים הם במזל ובאים לידי עניות עד שלשה דורות (עפ"י מגדים חדשים שבת שם. וע"ע בהגהות מצפה איתן כאן).

ככתבם וכלשונם'

לא ירד מבול בארץ ישראל

'בדור המבול נאמר קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם, נמצא שענין המבול הוא הוראה על תוצאות החמס – שהוא מבטל ומאבד את עצמו, כמו שנאמר קץ כל בשר בא לפני – מעצמו בא.

'חמס' תרגם אונקלוס 'חטופין', והוא גדר כח הנטילה, כידוע; ועל כן ההצלה מן המבול לא היתה אלא בהפכו – בכח החסד. נצייר לעצמנו: נח ובניו ומשפחתו – שמונה נפשות – שמשו והאכילו לעשרות אלפים בעלי חיים כל אחד בזמנו ובמזונו המיוחד לו הן ביום והן בלילה במשך שנה תמימה; הרי זו פעולה של גמילות חסדים מאין כמוה. חסד זה הוא הרוחניות שבענין התיבה – בחינת האבן הטובה שהיתה מאירה בו, כי אין מכסה לאור הרוחני, אור רוח הקודש, גם בחשכת צרות העולם הזה. ואם פעם אחת בתוך מאות אלפי פעמים איחר נח רגעים אחדים לתת מזונות הארץ, הכהו ועשהו בעל מום, כאמרם ז"ל על וישאר אך נח; כי במדרגה זו של חסד גם איחור כזה נחשב למום בחסדו, ועל כן נעשה גם בעל מום ממש, כי אין החיצון אלא מראהו הנגלה של הפנים. בדרך הטבע לא היתה התיבה חתומת-הכופר יכולה להתקיים כלל בתוך שאגת גלי ים, מים הזידונים, אלא שזהו עצם הנס – כי נשמר בתוך החסד הנפלא.

יש גדר של הצלה שצריך ליכנס אל התיבה להנצל שם מפני סכנת מי המבול, ויש שאינו צריך להצלה כלל כי לא שייכת אצלו הסכנה, וזה גדרה של ארץ ישראל שלא ירד לה המבול כלל (זבחים ק"ג). והענין הוא שיש חסד שהוא בחינת התחסדות גמורה, שכל הלב שואף רק לחסד ומצטער אם חסרה ההזדמנות להתחסד, כגון אברהם שהצטער שלא מצא אורח עובר כחום היום. ויש חסד של חובה, שעושהו בהכירו את הכרחיותו, אבל לא יצטער אם לא יזדמן לו

לעשות חסד. חסד זה שרשו בצדק – בחינת חסד שביסוד, וזוהי דרגתו של נח, איש צדיק תמים, אבל לא חסיד. אולם אברהם אע"ה זכה לבחינת ההתחסדות הגמורה, שהיא למעלה מן המדות – 'לשמה' גמור, ועל כן זכה לארץ ישראל שבחינתה הראייה הבהירה בהשפעה ישרה מאת הקב"ה – בחינת תמיד עיני ה' אלקיך בה. והיא גדר הנתינה לשמה ממש, כי רק המתחסד רואה תמיד כל חסדיו יתב'; ובדרגה זו לא שייך גדר המבול כלל. אך נח לפי דרגתו לא היה יכול להנצל בארץ ישראל והוצרך להצלה של תיבה, שבחינתה ההתרגלות וההתעלות במדת החסד בפועל, כמבואר לעיל' (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 155. ע"ע: פרי הארץ נח).

(ע"ב) בקעה בארץ שנער

הנה זה היה עיקר המאמר לכל השתלשלות הבריאה – שירצו באחדות ובל יתפרדו, כי מקודם כשאמר לו הקב"ה לנח קץ כל בשר בא לפני, לא ביקש רחמים על דורו. אכן אחרי כן נתן הקב"ה בלב כל הברואים שירצו באחדות כמו אברהם שביקש על סדום, ומשה אף שאמר לו הקב"ה ואעשך לגוי גדול אמר מחני נא, כי הבריאה רצתה באחדות.

וענין שלא ביקש נח על דורו – כי הוא סבר כי העולם הוא עוד שייך לעלמין דאיתחרבו, שעוד צריך להתחרב לחיזוק הבריאה, אכן אח"כ הראה לו הש"י שהוא חפץ בקיום העולם, ולכן נקרא המבול מי נח (בישעיה נד) לפי שלא התפלל ולא רצה באחדות.

והנה אחרי שבאו הדור על זה שהש"י חפץ באחדות, רצו לבנות המגדל ולהתאחד יחד, כי ענין המגדל היה אחרי כי ראו כי לא יחריב הקב"ה את כל עולמו ומהצורך להשאר אחד, אז אמרו להתאחד כולם וממילא ישארו כולם, כי ביניהם יהיה זה הנפש שחפץ בו הש"י. וזה ענין נמרוד שנקרא גבור ציד לפני ה' – כי היה יודע לתפוס ולצוד דבר ה' ולהכניסו הפך מרצונו, כמו ענין המגדל, וזה שנאמר ונעשה לנו שם כי יתאחדו, וכמו שכתוב פן נפוי על פני כל הארץ – כי רצו שיכוונו כולם למקום אחד וממילא לא ישלוט בהם הרע.

ולכן בנו אותו בארץ שנער כדאיתא בגמרא שכל מתי מבול ננערו שם, ושם נטבע בבני אדם גודל היראה (כמו שמבואר בח"א פר' נח ד"ה ויאמר), וזה היה היפך מבית המקדש שחפץ בו הש"י, כי בית המקדש היה גבוה מכל העולם, שהתאחדו שם כל ישראל והמליכו את ה', אבל כאן רצו שיטבע בהם היראה ולא יצטרכו לעבודה. וזה הענין דאיתא בגמרא (מנחות קי) דקראן (הגויים) ליה אלהא דאלהא – שלא יצטרכו לירא, כי הטבע תקבל כח היראה, ולכן בנו בבקעה ובארץ שנער. והראה להם הקב"ה כי אחדות נגד רצונו לא יתקיים (מי השילוח ח"ב נח).

וע"ע צדקת הצדיק קצו; פרי צדיק הושענא רבה כט.

דף קיד

'אלא מוקצה ונעבד, אין אדם אוסר דבר שאינו שלו?' – היה יכול להעמיד 'נעבד' על ידי מעשה בגופו, שלפי דעה אחת [וכן הלכה] אדם אוסר דבר שאינו שלו ע"י מעשה (ע' ע"ז נד; חולין מ.) – אלא שרצה לתרץ אליבא דכולי עלמא. ועוד, הלא עדיין 'מוקצה' אינו מתורץ שהרי אין אדם יכול להקצות דבר של חברו לעבודה-זרה אפילו על ידי מעשה (חזון איש יו"ד ס, טו כג).

וכן העיר בשפת אמת כאן. והוסיף שלדעת הסוברים שזה שאדם האוסר ע"י מעשה – מדרבנן הוא, אתי שפיר, שהרי אנו דנים כאן על הצטרפות דרשת הכתוב, ומן התורה אינו אוסר.

ג. אחת בחוץ והשניה בפנים – חייב על החיצונה. והפנימית מכפרת.

פרק ארבעה עשר

קפת. א. באלו תקופות היו ישראל מותרים להקריב בבמות, איש כל הישר בעיניו, ובאלו תקופות נאסר להם?
ב. היכן נאכלים קדשי קדשים והיכן קדשים קלים, בכל אותן תקופות?

א. עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות [ועבודה בכורות]. משהוקם המשכן נאסרו הבמות [ועבודה בכהנים]. באו לגלגל הותרו הבמות. באו לשילה – נאסרו (כי לא באתם עד עתה אל המנוחה – זו שילה. כדברי רבי יהודה. ואילו רבי שמעון חולק בברייתא והקשו על שיטתו. להלן ק"ט.). באו לנוב ולגבעון – הותרו. באו לירושלים – נאסרו ושוב לא היה להם התר (ואל הנחלה).

א. נמצא בשלשה מקומות היתה במה גדולה; בגלגל בנוב ובגבעון, ואז הותרו גם במות קטנות, במות יחיד. ובירושלמי (מגילה א, יב) נתנו סימן; כל זמן שהארון מבפנים, כלומר נתון במקומו – הבמות אסורות. ואז היה נקרא 'אהל מועד' או 'מקדש'. ובזמן שלא היה שם הארון – נקרא 'במה גדולה' (ע' תוספתא פ"ג).

יש אומרים שמשכן שילה, בזמן שהארון נשבה – בימי עלי – היה נחשב 'במה גדולה' (ע' בספר הערוך 'במה'; ר"ח מגילה ט:). ונסתפקו בירושלמי (מגילה א, יב) האם באותו זמן הותרו הבמות הקטנות. ומצינו בכתובים שהיו מקטירים בבמות בזמן שילה, כאשר הארון היה עומד במקום אחר (ע' משך חכמה פ' ראה).

ב. כולם בכלל מצות ועשו לי מקדש (עפ"י כסף משנה ריש הל' בית הבחירה).

ג. יש אומרים שלפי הדעה שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא לעתיד לבוא, הבמות מותרות לאחר שחרב הבית. ויש חולקים (ע' מגילה י ותוס' שם).

ב. במשכן שבמדבר; קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל מחנה ישראל. בגלגל; קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל מקום (שבטלו הדגלים והיו הולכים בכל הארץ לכבשה ולא היתה חנייתם סביבות המשכן ובטלה קדושת מחנה ישראל. רש"י). בשילה; קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים [ומעשר שני] בכל הרואה. בנוב ובגבעון; קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים וקדשים קלים בכל ערי ישראל (שהרי בכל מקום הוא עושה במה ומקריב). בירושלם; קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים (= בעזרה) וקדשים קלים ומעשר שני לפנים מן החומה.

דף קיג

קפט. א. האם ארץ ישראל בדוקה מטומאת התהום (– טומאה של מת הקבור בה ואין אדם בעולם יודעו)?

ב. האם ירד מבויל בא"י?

ג. אלו היו מחוץ לתבה ולא מתו במבול?

א. לדברי ריש לקיש, אין ארץ ישראל בדוקה מטומאת התהום, הלכך פרת חטאת שנשרפה מחוץ למקום הבדוק לה – פסולה. ורבי יוחנן אמר: כל ארץ ישראל בדוקה היא.
מבואר בתוס' שמדין תורה אין צריך בדיקה אף לריש לקיש (וע' יד דוד). ומאידך גיסא, אף לרבי יוחנן עשו מעלה לכתחילה בפרה אדומה לחוש לקבר התהום.

ב. לדעת ריש לקיש ירד המבול בא"י. ולרבי יוחנן לא ירד. אבל שלט בה ההבל מן הרוותחים, וממנו מתו.

ג. הדגים שבים לא מתו כולם (מכל אשר בחרבה מתו). וכן עוג מלך הבשן והראם – שהיו צמודים לתיבה, נעשה להם נס ולא מתו.

קצ. א. האם יש מקום מיוחד לשריפת הפרה ולשחיטתה?

ב. האם קדשי בדיק הבית בכלל 'קרבן'?

א. הפרה נעשית חוץ לשלש מחנות, כנגד פתח אהל מועד.

הר המשחה – לאו דוקא, אלא כל שכנגד הפתח כשרה (מנ"ח שצו, י).

שרפה לפנים מחומת ירושלים – פסולה (רבי יוחנן).

משמע מרש"י ותוס' אפילו כנגד הפתח פסול. ואולם מהרמב"ם משמע שכנגד הפתח כשר בדיעבד גם אם לא יצא חוץ לשלש מחנות (עפ"י זבח תודה. וכן צידד בשפ"א. ובק"ן אורה כתב שנראה מדברי הרמב"ם שכל שהשריפה לא היתה במקום השחיטה, אפילו שניהם היו כנגד הפתח – פסולה, אך צ"ע מקור הדבר).

שרפה מחוץ לחומה שלא כנגד פתח אהל מועד; לדברי רבי יוחנן פסולה ולדברי רבי אושעיא כשרה. נחלקו האם מקישים שריפה להזאה.

וכן אם שחטה שלא כנגד הפתח – לריו"ח פסולה ולריש לקיש כשרה [במקום הבדוק מטומאה] (כ"ה לפי גרסה אחת, אך לספרים אחרים לא מצינו מחלוקת בשחיטה ואפשר שלכו"ע פסולה, וכמו שאמר רב אדא בר אבהו).

ב. קדשי בדיק הבית בכלל 'קרבן' הם, ככתוב בתכשיטים שבמלחמת מדין. [ואולם השוחטם בחוץ פטור לפי שאינם ראויים לבוא פתח אהל מועד].

אף בלשון בני אדם מצינו שנקראו כן (וע' ערכין כ: 'בית זה קרבן' וברש"י חולין קלט).

דפים קיג – קיד

קצא. מה נתמעט מהכתובים פתח אהל מועד; לפני משכן ה'; לה' שבענין שחטי חוץ?

מפתח אהל מועד נתמעט כל שאינו ראוי לבוא להיקרב מתחילתו, כגון בעל מום ורובע ונרבע קודם שהוקדש. וכן קדשי בדיק הבית, אעפ"י שנקראים קרבן, אינם עתידים לבוא פתח אהל מועד. וכן נתמעטה פרה אדומה שאינה באה פנימה. וכן נתמעט שעיר המשתלח לאחר וידוי (שאעפ"י שבתחילה נראה לבוא לצורך הגרלה וידוי, אך משיצא לאחר הוידוי, שוב אינו נראה לבוא. רש"י).
גם מיעטו בזה השוחט על גג ההיכל (עתוס').